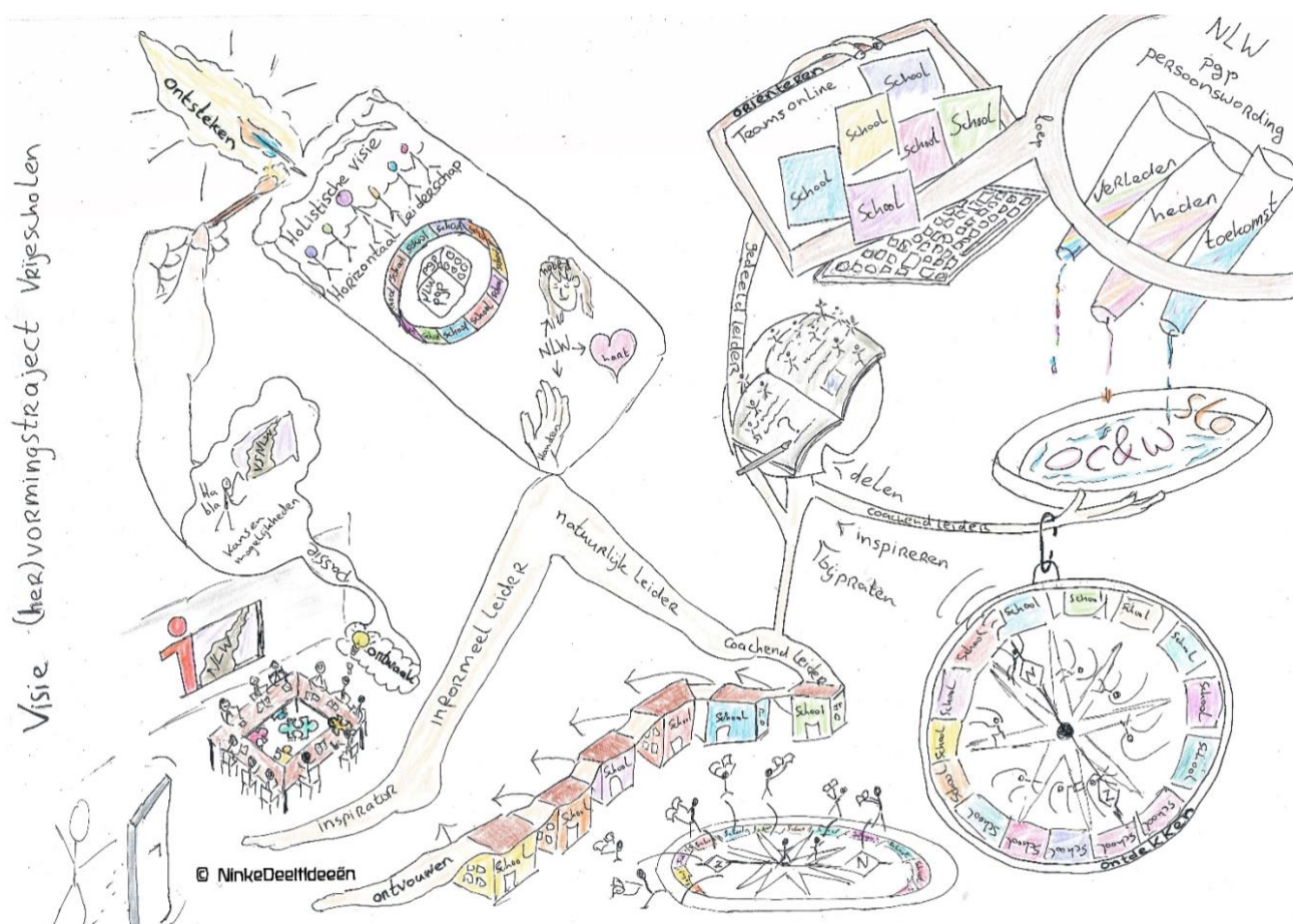

Handreiking

Naar de weg in persoonswording

Een praktijkgericht programma voor vrijescholen

Copyright © 2026 BVS-schooladvies

Illustratie: Ninke Beunk

Eindredactie: Ninke Beunk

Auteurs: netwerkgroep praktijkgerichte programma persoonwording

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding.....	3
Het stappenplan	4
Randvoorwaarden	5
Fase 1: waarom – visie en draagvlak	5
Fase 2: Van visie naar praktijkinrichting.....	6
Fase 3: De uitvoer van PGPPW.....	7
Fase 4: Monitoren en evaluatie PGPPW	8
Risico's van PGPPW	8
Kansen van PGPPW	9
Advies tot slot	10
Literatuur	10

Voorwoord

I.v.m. een beleidswijziging rondom praktijkgerichte programma's hebben we een werkgroep opgericht die twee jaar gewerkt heeft aan een stappenplan om met deze programma's het (vrijeschool)onderwijs te versterken binnen de vrijeschool. Het praktijkgerichte vak is een examenvak in de gemengde en theoretische leerweg (gl en tl) van het vmbo vanaf schooljaar 2024–2025. Ook binnen de havo mogen scholen starten met het praktijkgerichte programma vanaf schooljaar 2026–2027. Scholen kunnen ervoor kiezen om één of meer praktijkgerichte programma's aan te bieden binnen deze leerwegen. In dit stappenplan geven we aan op welke wijze passend bij de eigen context een Praktijkgericht Programma Persoonswording (PGPPW) vorm kan krijgen.

Dit stappenplan biedt scholen de mogelijkheid om het curriculum te herzien vanuit meer praktijkgericht onderwijs. BVS–schooladvies (BVS) begeleidt scholen in dit proces van inrichten, implementeren en borgen binnen de school.

De werkgroep is ondersteund door de vrijeschoolbesturen en bestond uit een aantal docenten en leidinggevendenden die kartrekker waren van dit programma binnen hun school.

Dit stappenplan is voor leidinggevendenden en projectleiders die bezig zijn met onderwijsvernieuwing binnen de school.

Inleiding

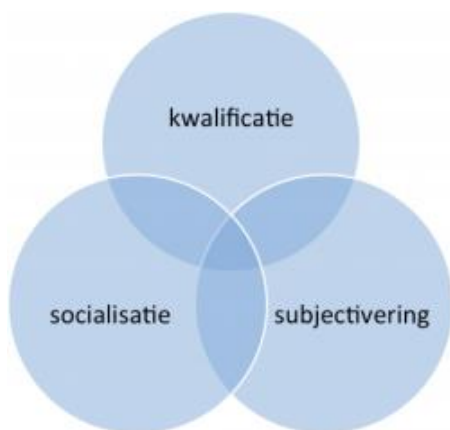
De afgelopen jaren is binnen het vrijeschoolwerkveld intensief gewerkt aan de eerste contouren van een concept–examenprogramma Praktijkgericht Programma Persoonswording (PGPPW), gebaseerd op de wettelijke eisen en de drie doeldomeinen van het onderwijs zoals onderwijspedagoog Gert Biesta (2012, 2022) deze onderscheidt. In overleg met het VMBO–platform, OCW en Biesta is gezocht naar een vorm die past binnen de nieuwe wetgeving én ruimte biedt voor wat wij binnen vrijescholen pedagogisch wenselijk vinden en aansluit bij waarden van het vrijeschoolonderwijs.

Het PGPPW biedt vrijescholen de mogelijkheid om hun pedagogische kern te verdiepen én te actualiseren binnen de bestaande wettelijke kaders. Door de drie doeldomeinen van het onderwijs (subjectificatie, socialisatie en kwalificatie) zoals Biesta deze formuleert in samenhang te benaderen, sluit het PGPPW naadloos aan bij de vrijeschoolvisie waarin leerlingen zichzelf leren kennen in relatie tot anderen en de wereld. Het programma maakt het mogelijk om bestaande vrijeschoolpraktijken, zoals periodeonderwijs, stages, handvaardigheid en projectmatig werken, te versterken en te verbinden met levensechte opdrachten in de buitenwereld. Daarmee ontstaat onderwijs dat niet alleen voorbereidt op een veranderende samenleving, maar leerlingen ook uitnodigt om zich als kritisch, creatief en verantwoordelijk mens tot die wereld te verhouden. Zo fungeert het PGPPW niet als doel op zich, maar als een betekenisvol middel om het vrijeschoolcurriculum te verrijken en eigentijds vorm te geven met behoud van de pedagogische bedoeling van ons leerplan.

Het doel is dat het PGPPW een passende plek kan krijgen binnen het vrijeschoolcurriculum, afgestemd op de context van de betreffende school.

De gehanteerde driedeling (figuur 1) is gebaseerd op het gedachtegoed van Biesta (2022). Een werkgroep, bestaande uit afgevaardigden van verschillende middelbare vrijescholen, heeft vanuit het eigen curriculum onderzocht hoe een onderwijsprogramma binnen het examen PGPPW-vorm kan krijgen. Daarbij zijn inmiddels praktische voorbeelden en ervaringen opgedaan die helpend kunnen zijn voor andere scholen die een PGP willen inrichten.

De ervaringen met draagvlak en ruimte binnen scholen om het PGPPW-vorm te geven lopen uiteen. Tijdens de laatste bijeenkomsten is daarom gewerkt aan een stappenplan dat scholen kan ondersteunen bij zowel de inrichting van het programma als het vergroten van draagvlak. In deze handreiking delen we dit stappenplan, aangevuld met verwijzingen naar voorbeeldmateriaal ter inspiratie.

Figuur 1 Drie domeinen (Biesta, 2012)

Het stappenplan

Het PGPPW biedt leerlingen de mogelijkheid zich op een dieper niveau te ontwikkelen via levensechte en betekenisvolle opdrachten. Deze spreken niet alleen het denken aan, maar ook het voelen en willen. Door praktisch en maatschappelijk relevant onderwijs ontdekken leerlingen hun persoonlijke kwaliteiten en rollen in de samenleving. Daarmee ontstaat ruimte om de uitgangspunten van het vrijeschoolonderwijs opnieuw vorm te geven, passend bij de huidige tijd, waarbij persoonlijke groei en levensecht leren het centrum vormen van deze vernieuwing.

De nadruk ligt op intrinsieke motivatie: opdrachten zijn pas echt waardevol als ze van binnenuit iets in beweging zetten. Zo vormt PGPPW naast een brug naar de echte wereld, ook een brug naar curriculumvernieuwing, met veel ruimte voor vrijeschoolonderwijs en persoonlijke groei van de leerlingen.

Randvoorwaarden

Een succesvolle invoering van het PGPPW vraagt om meer dan enthousiasme alleen. Voordat een school daadwerkelijk aan de slag gaat, is het helpend om een aantal randvoorwaarden expliciet te maken. Deze voorwaarden creëren ruimte, richting en draagvlak en zorgen dat het PGPPW een gedragen onderdeel van het onderwijsprogramma wordt (i.t.t. een losstaand initiatief). Voordat een school aan de slag gaat met het PGPPW, is het belangrijk om de volgende randvoorwaarden expliciet te maken:

- Steun vanuit de schoolleiding
- Creëren van urgentiebesef
- Een gedeelde behoefte aan meer praktijkgericht onderwijs
- Beschikbaarheid van gemotiveerde mensen om te starten
- Financiële middelen voor ontwikkeling en implementatie
- Een kartrekker die het nut en de noodzaak ziet en kan uitdragen

Fase 1: waarom – visie en draagvlak

In deze fase staat het gezamenlijk verkennen en verhelderen centraal: waarom willen we het PGPPW invoeren, hoe past het bij onze schoolvisie en wat is er nodig om binnen de school draagvlak en richting te creëren?

1. Benoem twee kartrekkers die de ontwikkeling trekken
(duidelijke functieomschrijving met taken en bevoegdheden, gesteund door de schoolleiding; eventueel via een interne vacature)
2. Kartrekkers verdiepen zich in het programma
(informatie verzamelen, andere scholen bezoeken)
3. Leg de schoolvisie naast de mogelijkheden van het PGPPW
 - Waarom versterkt PGPPW de schoolvisie?
 - Welke raakvlakken en kansen zijn er?
4. Neem het team mee
 - Presentatie over wat PGP's zijn
 - Voorbeelden van vrijescholen waar het werkt
 - Benoemen wat er al in huis is
5. Haal binnen het team op:
 - a. SWOT-analyse (sterktes, zwaktes, kansen, bedreigingen)
 - b. Wat is er al?
 - c. Wat kan er?
 - d. Wat willen we?
 - e. Wie kan het dragen?
 - f. Raakvlakken met bestaande schoolelementen

6. Breng de benodigde faciliteiten in kaart
 - Uren (hoeveel en wanneer)
 - Werkplekken (meer gericht op praktijkgericht onderwijs)
 - Mensen (wie welke rol)
 - (Externe) ondersteuning
7. Vorm een mandaatgroep die de visie op het PGP voor de school uitwerkt en voorziet van aanbod, inrichting en aanpak, met aandacht voor:
 - a. Aanbod, voor alle leerlingen of specifieke doelgroepen
 - b. Inrichting, als los vak of geïntegreerd in het curriculum
 - c. Zicht op leerlingontwikkeling, werken met ontwikkel- en inspanningsdoelen richting examens
 - d. Lessentabel, impact op curriculum en profielen
8. Leg de visie terug bij het team
(ophalen: missen we nog iets?)
9. Verwerk feedback en leg de definitieve PGP-visie vast
10. Informeer de schoolleiding (besluitvorming)
11. Leg het voorstel voor aan de MR

Fase 2: Van visie naar praktijkinrichting

In deze fase verschuift de aandacht van visie naar inrichten voor de praktijk en wordt het PGPPW concreet vormgegeven in aanbod, organisatie en beoordeling, met oog voor professionalisering, samenwerking en borging.

De volgende onderdelen worden in samenhang en naar behoefte uitgewerkt:

- In de werkgroep uitwerken hoe het PGPPW wordt aangeboden
(blauwdruk/curriculumvoorstel; los vak of geïntegreerd)
- Scholing van docenten, gericht op:
 - coachend begeleiden
 - projectmatig werken
 - vakoverstijgend onderwijs
 - werken met en in de buitenwereld
- Uitvoeren van een netwerkscan of inrichten van een intern netwerkbureau
(bijv. aanstellen van een netwerkcoördinator)
- Ontwikkelen en benutten van curriculumonderdelen
 - samenwerking binnen vakgroepen
 - enquêtes onder leerlingen en docenten
 - inzetten van studiedagen
- Vastleggen van curriculumonderdelen voor PGPPW

- Schrijven van een onderlegger voor het PTA
(*gebruik voorbeelden van andere scholen*)
- Opstellen van PTA en ontwerpen van schoolexamens
- Ontwerpen van rubrics passend bij het eigen PTA
- Inrichten van bijvoorbeeld een PDCA-cyclus of koppelen aan portfolio (*bijvoorbeeld simulise*) (o.a. via een vakwerkplan)

Fase 3 en 4 vragen om vertrouwen, volharding en een gedeelde pedagogische taal. Door uitvoering, monitoring en evaluatie met elkaar te verbinden, kan het PGPPW uitgroeien tot een duurzaam en betekenisvol onderdeel van het vrijeschoolcurriculum.

Fase 3: De uitvoer van PGPPW

In deze fase wordt het PGPPW daadwerkelijk zichtbaar in de dagelijkse onderwijspraktijk. De nadruk ligt op doen, ervaren en leren in de levende werkelijkheid, met ruimte om onderweg bij te stellen.

- Start van het programma
 - Communiceer helder naar leerlingen, ouders en team wat het PGPPW inhoudt, wat er van leerlingen wordt verwacht en welke pedagogische bedoeling eraan ten grondslag ligt.
 - Zorg voor een herkenbare start, bijvoorbeeld via een gezamenlijke aftrap, projectweek of introductieperiode.
- Uitvoering van praktijkopdrachten
 - Leerlingen werken aan levensechte, betekenisvolle opdrachten, bij voorkeur in samenwerking met externe partners.
 - De opdrachten sluiten aan bij de doeldomeinen persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie.
 - Er is ruimte voor verschillen in tempo, interesse en leerroute.
- Begeleiding van leerlingen
 - Docenten treden primair op als coach en begeleider.
 - Regelmatige begeleidingsmomenten waarin reflectie centraal staat: wat leert de leerling over zichzelf, de ander en de wereld?
 - Aandacht voor eigenaarschap en intrinsieke motivatie.
- Samenwerking en afstemming
 - Structureel overleg tussen betrokken docenten, vakgroepen en de werkgroep PGPPW.
 - Afstemming met externe partners over verwachtingen, begeleiding en rolverdeling.
 - Duidelijke verantwoordelijkheden binnen het team.
- Beoordeling en examinering
 - Werken volgens het vastgestelde PTA en de bijbehorende rubrics.
 - Beoordeling is transparant en gericht op ontwikkeling, niet alleen op resultaat.
 - Reflectieverslagen, portfolio's en presentaties vormen een belangrijk onderdeel van het schoolexamen.
- Borging in de schoolorganisatie

- Het PGPPW krijgt een vaste plek in het rooster, de jaarplanning en de communicatie.
- Faciliteiten (tijd, ruimte, ondersteuning) zijn structureel geregeld.
- De schoolleiding bewaakt de randvoorwaarden.

Fase 4: Monitoren en evaluatie PGPPW

Deze fase richt zich op het volgen, verdiepen en verbeteren van het PGPPW, met voortdurende aandacht voor de pedagogische bedoeling. Monitoren en evalueren worden gezien als onderdeel van een lerende schoolcultuur.

Monitoring en evaluatie

- Leerlingniveau
 - Regelmatige reflectiemomenten met leerlingen: wat leren zij, waar lopen zij tegenaan, wat betekent het PGPPW voor hun ontwikkeling?
 - Gebruik van portfolio's en reflectieverslagen als bron van inzicht.
- Teamniveau
 - Periodieke evaluaties met betrokken docenten.
 - Uitwisseling van ervaringen, dilemma's en good practices.
 - Scholingsbehoeften signaleren en oppakken.
- Programmaniveau
 - Evaluatie van de samenhang tussen visie, uitvoering en beoordeling.
 - Toetsen of de doeldomeinen (persoonsvorming, socialisatie, kwalificatie) in balans blijven.
 - Bewaken dat het PGPPW-middel blijft en geen doel op zich wordt.

Rol van de werkgroep PGPPW

- Bewaakt de pedagogische en inhoudelijke koers van het PGPPW.
- Verzamelt ervaringen en signalen uit de praktijk.
- Initieert bijstellingen in curriculum, opdrachten en beoordeling.
- Onderhoudt het netwerk met andere scholen en externe partners.
- Adviseert schoolleiding en team op basis van evaluaties.

Rol van de schoolleiding

- Draagt zorg voor structurele randvoorwaarden (tijd, middelen, formatie).
- Ondersteunt en legitimeert de ruimte om te ontwikkelen en te experimenteren.
- Borgt het PGPPW in beleid, kwaliteitszorg en schoolontwikkeling.
- Stimuleert een cultuur van reflectie, leren en pedagogisch gesprek.

Risico's van PGPPW

De invoering van het PGPPW vraagt meer dan een organisatorische of didactische aanpassing; het raakt aan diepere overtuigingen over onderwijs, leren en beoordelen. Scholen die al met het PGPPW aan de slag zijn gegaan, geven aan dat juist in het proces van ontwikkelen en implementeren een aantal terugkerende valkuilen zichtbaar wordt. Door deze

gevaren expliciet te benoemen, kunnen scholen ze tijdig herkennen en er bewust mee omgaan. Onderstaande aandachtspunten zijn bedoeld als uitnodiging tot reflectie en gesprek, niet als afschrikking. Scholen die met het PGPPW zijn gestart, benoemen de volgende risico's:

- De waartoe-vraag raakt uit beeld door focus op vorm en uitvoering
- Terugvallen in traditionele toetsing met cijfers
- Formele vastlegging gaat ten koste van motivatie en enthousiasme
- Werken volgens een vast 'boekje' zonder pedagogische afweging
- Onvoldoende balans tussen vorm en inhoud
- Lage prioriteit binnen de schoolorganisatie
- Gebrek aan draagvlak
- Het overzicht verliezen
- Loslaten van de PDCA-cyclus en verminderde zichtbaarheid
- Verlies van expertise door personeelsverloop
- Vasthouden aan oude routines en dogma's
- Angst voor het verliezen van gewaardeerde vrijeschoolprincipes
(*Wat moet je loslaten om dit te kunnen invoeren?*)

Kansen van PGPPW

Het PGPPW biedt vrijescholen de mogelijkheid om hun pedagogische kern te versterken en tegelijkertijd aan te sluiten bij hedendaagse onderwijsontwikkelingen en wettelijke kaders. De belangrijkste kansen zijn:

1. Verdieping van de vrijeschoolpedagogiek
Het PGPPW maakt het mogelijk om persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie expliciet en samenhangend vorm te geven, in lijn met het gedachtegoed van Biesta. Daarmee krijgt de pedagogische bedoeling van het vrijeschoolonderwijs opnieuw centrale zeggingskracht.
2. Vernieuwing vanuit bestaande vrijeschoolpraktijken
Bestaande elementen zoals periodeonderwijs, stages, handvaardigheidsvakken, projectweken en het profielwerkstuk kunnen inhoudelijk worden verdiept en beter met elkaar worden verbonden, zonder het vrijeschoolkarakter te verliezen.
3. Levensecht en betekenisvol leren
Door het structureel betrekken van de buitenwereld werken leerlingen aan echte vraagstukken. Dit vergroot betrokkenheid, motivatie en eigenaarschap en helpt leerlingen zichzelf te leren kennen in relatie tot de samenleving.
4. Ruimte voor persoonlijke groei en intrinsieke motivatie
Het PGPPW stimuleert onderwijs dat vertrekt vanuit de ontwikkelingsfase van de leerling. Reflectie, keuzevrijheid en verantwoordelijkheid ondersteunen persoonlijke groei en maken leren van binnenuit betekenisvol.

5. Sterkere verbinding tussen school en samenleving
Samenwerking met externe partners versterkt de maatschappelijke inbedding van de school en laat leerlingen ervaren dat hun leren ertoe doet buiten de schoolmuren.
6. Professionele ontwikkeling van docenten
De verschuiving van kennisoverdracht naar coachend begeleiden vraagt om en stimuleert nieuwe professionele vaardigheden, zoals vakoverstijgend werken, begeleiden van leerprocessen en pedagogische afstemming.
7. Curriculumontwikkeling met ruimte voor maatwerk
Het PGPPW biedt scholen ruimte om een eigen invulling te geven die past bij hun visie, context en leerling populatie, terwijl het tegelijk aansluit bij landelijke kaders.
8. Samenhang en overzicht in het curriculum
Door te werken vanuit doeldomeinen ontstaat meer samenhang tussen verschillende vakken, projecten en leeractiviteiten, wat het curriculum voor leerlingen en docenten overzichtelijker en betekenisvoller maakt.
9. Ondersteuning van schoolontwikkeling en kwaliteitszorg
Het PGPPW nodigt uit tot cyclisch werken (PDCA), gezamenlijke reflectie en een lerende schoolcultuur waarin ontwikkelen, uitvoeren en evalueren met elkaar verbonden zijn.
10. Toekomstgericht onderwijs met behoud van identiteit
Het PGPPW biedt vrijescholen de kans om hun uitgangspunten opnieuw vorm te geven passend bij de huidige tijd, waarbij persoonlijke groei en levensecht leren het centrum vormen van deze vernieuwing, zonder afstand te doen van de eigen pedagogische identiteit.

Advies tot slot

Gebruik dit stappenplan niet als checklist, maar als gespreks- en ontwikkelinstrument. Het PGPPW vraagt om pedagogische moed, gezamenlijke reflectie en ruimte om te leren onderweg. Juist daarin ligt de kracht.

Meer weten, voorbeelden nodig of begeleiding nodig? Neem contact op met Ninke Beunk op n.beunk@bvs-schooladvies.nl

Literatuur

- Biesta, G. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*. Boom Uitgeverij
- Biesta, G. (2022). *Wereldgericht onderwijs*. Phronese Uitgeverij
- [Ministerie van Onderwijs \(2020\), *Besluit praktijkgerichte vakken vmbo gl en tl*. WGK025372-AMvB. Geraadpleegd op 13-02-2026](#)
- [Nivoz \(z.d.\), *Opdracht aan het onderwijs: uit de stress, via de intuïtie naar het hart*. Geraadpleegd op 13-02-2026](#)

- [Stichting platforms vmbo \(z.d.\) \[website\]. Geraadpleegd op 13-02-2026](#)
- [Praktijkgerichte programma's \(z.d.\) \[website\]. Geraadpleegd op 22-11-2023](#)
- [SLO \(z.d.\), *Actuatlisatie kerndoelen examenprogramma. Geraadpleegd op 12 mei 2024*](#)
- [Toolshero \(z.d.\), *Ikigai model: betekenis en uitleg. Geraadpleegd op 13-02-2026*](#)